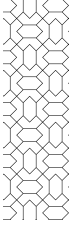

CITATION

Özköse, Kadir, "Fakr Concept of Ahmed Yesevî" *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*, 10, 10 (2016/10) pp. 13-36.

AHMED YESEVÎ'NİN FAKR ANLAYIŞI

Fakr Concept Of Ahmed Yesevî

Kadir ÖZKÖSE

Prof. Dr.

Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Anabilim Dalı

Özet

Fakr tasavvufî makamlardan biridir. Sûfinin kendini Allah'a ait görmesi ve Allah'a dayanıp güvenmesidir. Allah ile beraberlik ve Allah'tan hoşnutluk fakrın ana mahiyetidir. Ahmed Yesevî fakrı dervişlik olarak almış ve tasavvufu fakr üzerinden tanımlamaya çalışmıştır. Kulun ubudiyetini tam gerçekleştirmesini ve Hakk'ın uluhiyetine halel getirmemesini istemektedir. Ahmed Yesevî hayatın kulluk bilinci içerisinde yaşanmasını fakr tecrübesi olarak ele almıştır. Fakrın makamlarını, fakrın nurlarını, fakrın yollarını, fakrın mevkiilerini ve fakrın âdâbını ayrı ayrı bir şekilde ele alarak fakr ıstılahına ayrı bir anlam boyutu kazandırmıştır. Fakr düşüncesiyle tasavvufî ahlâk ilkelerini ortaya koyan Ahmed Yesevî hikmetlerinde fakr terennümlerini dile getirmiştir. Fakrı yokluk tepesine tırmanmak ve hakikat deryasından marifet incileri toplamak olarak görmüştür. Ahmed Yesevî fakrda kulluk zarafetini, insanlık edebini, toplumsal huzuru ve sonsuzluk yolculuğunu görmüş ve dile getirmiştir. Makalemde Ahmed Yesevî'nin fakr anlayışı onun hikmetleri özelinde ele alınıp değerlendirilmektedir.

Anahtar Kavramlar: Ahmed Yesevî, tasavvuf, tarikat, fakr, hikmet, fakir, derviş

Abstract

Fakr is one of the maqaams of sufism. It is such attitude of sufi that he sees himself belonging to Allah and depending upon and relying on Allah. The main characteristic of fakr is togetherness and contentment with Allah. Ahmed Yesevî had approached the fakr from the point of dervishhood and tried to describe the sufism via fakr. He was asking for the servant of the God (kul) to fulfill his obedience completely and not to harm the divinity of Hakk. Ahmed Yesevî handled the living of the life in absolute awareness of obedience, as a practice of fakr. He had the fakr gain a different semantic dimension by separately handling the divine lights, ranks, paths and the courtesy of fakr.

Ahmed Yesevî, putting forward the sufist moral principles under the fakr Notion, reflected his expressions of fakr in his aphorisms. He took the fakr as climbing up the hill of poverty and picking the pearls from the sea of marifa. He saw and voiced the elegance of obedience, social tranquility, the decency of humanity and the journey to eternity in fakr. In this paper the fakr conception of Ahmed Yesevî is being dealt and evaluated according particularly to his aphorisms.

Keywords: Ahmed Yesevî, sufism, tariqa, fakr, aphorism, fakr, dervish.

KAYNAKÇA

Özköse, Kadir, "Ahmed Yesevî'nin Fakr Anlayışı", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 10 (2016/10) ss. 13-36. Geliş T: 03/11/2016, Kabul T: 22/11/2016.

Giriş

Sûfî tecrübede fakr, Allah'a muhtaçlık hissidir. Fakir; ne kadar zengin ve varlıklı olursa olsun Hakk'ın varlığı karşısında kendini aciz gören ve Allah'a muhtaçlık hissi içerisinde yaşayan kişidir. Fakrın göstergesi olarak derviş sahip olduğu imkânları Allah'ın lütfu olarak görür, hamd ve şükürden uzak durmaz, nimetin gereğini yerine getirir, varlıkla şırmamaz ve yokluktan yerinmez. Bundan dolayı Allah (c.): “Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur.”¹ “İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar.”² buyurmaktadır. Âyet-i kerîmelerdeki gerçeğe telmih sadedinde Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/816) tasavvuf ilminin fakr esasını üzerine kurulu bir disiplin olduğunu şu şekilde dile getirmektedir: “Tasavvuf, hakikat, marifet ve sırları almak ve halkın elinde bulunandan ümit kesmektir. Ârif ve zâhid olmaktır.”³

Tasavvuf ilminin fakr esasına dayalı olduğunun bir diğer ifadesini Semnûn Muhîb'in (ö. 297/909) şu yaklaşımında görmekteyiz: Semnûn Muhîb'e tasavvuftan sorulunca, o; “Ne bir şeye mâlik olman ne de bir şeyin sana mâlik olmasıdır.”⁴ cevabını vermiştir. Mâlik ve memlûk olmamak, mal ve mülk peşinde ömür tüketmemek, iddia sahibi olmamak, şehvet ve ihtirasa esir düşmemek suretiyle fakir fakat hür olmayı talep etmektedir. Hakiki ve sahte sûfinin durumunu Ebû Hamza el-Bağdâdî (ö. 269/882) şu şekilde özetlemektedir: “Hakiki sûfî zengin iken fakir, azîz iken zelîl, meşhur iken meçhul; sahte sûfî fakir iken dünya zengini, zelîl iken azîz ve meçhul iken meşhur olur.”⁵

Ahmed Yesevî de *Fakr-nâme* isimli eserinin hemen başında fakrı

¹ Fâtır, 35/15.

² Muhammed, 47/38.

³ Ebu'l-Kâsım Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-Tasavvuf*, haz.: Ma'ruf Zerrîk & Ali Abdulhamid Baltacı, Darü'l-hayr, Beyrut 1993, s. 280.

⁴ Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma'*, thk.: Abdülhâlim Mahmud & Abdülbaki Sürur, Dâru'l-kutubi'l-hadise, Kahire 1960, s. 45; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 280.

⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 280.

bazı sûfilerin birtakım benzetmeleriyle tanımlamaktadır. Seriiyyu's-Sakatî'nin (ö.257/870) tanımına göre, “*Fakr* bir dağdır, bütün değerli maden ocaklarının mekânıdır”; Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö.297/909) göre “*Fakr* bir tepedir”; Seyyid Ahmed-i Kübrâ'ya (ö. ?) göre, “*Fakr*, Huda'nın nurudur; her kime o nurun ışığı değse, onun ışığından aşkın kemalini bulur”; Şakîk-i Belhî'ye (ö.194/809) göre, “*Fakr* bir ateştir; her kimin gönlüne düştü ise, vücudu altın oldu”, Ahmed-i Câm'a (ö.535/1140) göre, “*Fakr* bir şaraptır, her kim ki bir yudum içti, ta kıyamete kadar yüzü yerde (mest) oldu”; Kutbuddin Haydar'a (ö. 521/1127) göre, “*Fakr* Allah'ın cezbesi- dir. Eğer kime değse, iki cihanda muradı yerine gelir”; Hallâc-ı Mansûr'a (ö.309/921) göre, “*Fakr*, Hakk Teâlâ'nın didârıdır, her kim ki gördü, görmedi.”¹

Nakledilen bu tanımlardan sonra Ahmed Yesevî tasavvuf erbabın- dan aldığı veriler ışığında fakrı, Hakk Teâlâ'nın vuslat bağından bir ağaç olarak görür. O ağacın budağını akıl, köklerini hidayet, mey- vesini hayır ve cömertlik, gölgesini kanaat, kokusunu şevk olarak nitelemektedir. Fakr ağacının yaprağı her kime değdi ise salih ameli elde edeceğini, fakr meyvesinden yiyenin ebedî hayat bulacağını, fakr kokusuna ulaşmanın mest ve hayran olacağını, fakr ağacının gölgesinde gölgelenenin hakikat güneşine nail olacağını söylemektedir.²

Ahmed Yesevî fakr makamını nebîler, ârifler ve âşıkların makamı olarak görmektedir. O fakirlik mertebesini yedi kat semâdan daha yüce görmektedir.³

1. Fakr Makamları

Ahmed Yesevî'ye göre fakr makamları; kanaat, belaya ta- hammül etmek,⁴ Hakk'ın kulluğuna tutkunluk, azap, hayret,

¹ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, haz. Abdurrahman Güzel, Öncü basımevi, Ankara 2007, s. 254–255.

² Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 254–255.

³ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 247.

⁴ Hikmetlerinde;

Allâh diben otkâ kirdi Halîlu'llâh
Uşol otmı büstân kıldı körüng Allâh
Boynın kısıp yığlap aydı şey'en li'llâh
Fakîr miskîn otda ne dip hevâ kılson.
diyen Ahmed Yesevî, her türlü bela ve musibete karşı tavır koymada bizlere Hz. İbrahim örneğini

riyâzât, açlık,⁵ mahviyet,⁶ gönlü yaralı olmak,⁷ Hazret-i Rabbu'l-izzetlikdir.⁸

Ahmed Yesevî dervişlerini tutkunluk boyutunda Hakk'a kulluğa davet etmektedir. Dünya hayatının gayesini Hakk'a kulluk olarak gören Ahmed Yesevî, hayatı boyunca nice düşler gördüğünü, yaşarken bindiği aşk burağının tozu dumana kattığını, dünya hayatını pazar yeri olarak gördüğünü belirtmektedir. Dünya hayatı bir pazar yeri olmasına rağmen kulların bu pazarı kendi tekellerinde görmeye kalkıştıklarını, maddeye ve eşyaya tutkunluğun kendilerini azdırdığını söylemektedir. Adı Ahmed ve memleketi Türkistan olduğu halde, yani adı ve sanı belli olduğu halde başının sıkıntılardan kurtulmadığını, acı ve ıstırapın dinmediğini, gözlerinden akan ya-

sunmaktadır. Ahmed Yesevî bu hikmetinde, İbrahim (a.s.)'ın Allah diyerek ateşe girdiğini, Allah'ın ateşi ona bostan kıldığını, gördüğü kudret-i ilahi karşısında İbrahim (a.s.)'ın da boyun büküp ağlayarak ve baş eğerek "şey'en lillah" dediğini belirtmektedir. Fakr terbiyesi alan miskin derviş kıvamına erenlerin de ateş mesabesinde olan mâsivâdan medet ummayacaklarını söylemektedir. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı yayınları, II. Baskı, Ankara 1991, s. 144.

⁵ Ahmed Yesevî süfinin zarurî miktarı dışında helâl bile olsa fazla yemek yemekten kaçınması gerektiğini vurgular. Çünkü tassavvufta verâ esastır. Fazla yemek düşkünlüğü kişinin şüphelilere kendini kaptırmasına sebebiyet verecektir. Fakr'dan temiz birşey yoktur. Ahmed Yesevî fakrın gurbet psikolojisi olduğunu söylerken gurbettekilerin ahvalini aç kalmak olarak nitelemektedir. Ahmed Yesevî'ye göre kişi aç olursa, temizliği ve zikri gitmez, ama tok olursa fesatlıklar ortaya çıkar. Bkz. Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252-255.

⁶ Yaşım yitti altmış üçke bir künçe yok
Vâ-dirîğâ Hak'nı tapmay köriğlüm snuk
Yir üstide sultân min dip boldum uluk
Şâkir bolup yir astığa kirdim muna.
diyen Ahmed Yesevî Hakk'a gereğince kulluk edememenin verdiği mahcubiyetle kırık gönle sahiptir. Varlığına, servetine, makam ve mevkiine güvenerek sultanım diye kibirlenmeye reddiye-de bulunur, şükran-ı nimette bulunmak ve mahviyete ermek suretiyle Hakk'a kul olmayı tavsiye eder. Sözlerinin devamında ise "Başım toprak özüm toprak cismim toprak" ifadesiyle nail olduğu mahviyet halini; "başımı toprak, kendini toprak, cismini toprak kılmak" diye nitelemektedir. (Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 106) Bir diğer hikmetinde;

Özüm fakir kıldım mukur boldum hakir
Kanat kakar uçar kuş dik könglüm mening (Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 132)
Sözleriyle kendini fakir gören Ahmed Yesevî, fakrını ikrar etmek suretiyle hakir konuma geldiğini söylemektedir. Hakk'ın ulviyeti karşısında benliğini eritip acziyetini idrak edince gönlünün kuş gibi uçup gittiğini, kanat çırpıp fezalara uçtuğunu belirtmektedir. *Fakr-nâme*'de ise "Süfi yemek ve içmeyi halktan dilemesin. Ve kaba dokumayı atlastan üstün tutsun" tavsiyesinde bulunan Ahmed Yesevî, süfinin nefsinı yakıp yok etmesini öngörmektedir. Bkz. Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

⁷ Kul Hâce Ahmed derd ü hâlet peydâ kılğıl
Cân u dilni Hak yolnda şeydâ kılğıl
Derdin tartıp rûz-ı mahşer gâvğâ kılğıl
Derd bolmasa Mevlâm kimge şîfâ kılşun. (Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 144)
diyen Ahmed Yesevî'ye göre inanana yakışan, can ve tenini Allah yolunda şeydâ kılmasıdır. Inanan insan dertli olandır. Ahvalini Hakk'a beyan kılıp dertleriyle yaşayandır. Inananların davası iman derdi, insanlık derdi, erdemlerin ikame edilmesi derdi, hak ve adaletin ikame edilmesi derdidir. Hak ve hukuk derdini mahşer anına kadar sürdüreceğini söyleyen Ahmed Yesevî derdini dermanı bilmekte ve sulh u salah isteyenin mücadeleden geri durmamasını istemektedir.

⁸ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 250.

şın durmadığını ve kanının heder edildiğini belirtmektedir. Tüm bu savruluşları anlatırken hiçbir şeyin kendisini kulluk görevinden alıkoyamadığını haykırmaktadır.⁹ Gereğince kul olup Allah'a kulluğa boynunu sunmak ve kulluk içre sabit kalmak suretiyle Allah'ı bulmanın çabasını gütmekte ve vuslat arayışına koyulmaktadır.¹⁰ Hakk'a kul olanlar Hakk'a dönmeli, Hakk'a layık duruş sergilemelidir diyen Ahmed Yesevî, yönünü Hakk'a çevirmeyen gafillerin ötede durmasını ve kendilerinden uzak olmasını dilemektedir.¹¹ Hakk'a inanıp mümin olana düşen Hakk'a itaat etmektir. Allah'a itaat eden Hak didarını elbet görecektir.¹²

Fakr makamlarından riyâzet uygulamasını hayatı boyunca terk etmeyen Ahmed Yesevî, kulluğunu riyâzetle perçinlemeye çalışmaktadır. Ahmed Yesevî hikmetlerinde katı riyâzet uygulamasına giriştiğini, yaşadığı riyâzet uygulamasının kendisine kanlar yutturduğunu, zorluklarla karşı karşıya getirdiğini söylemekte ve riyâzet sonucu defter-i sâni sözünü açtığını, hikmet kitabını yazmaya başladığını belirtmektedir.¹³ Ömrü riyâzetle geçen Ahmed Yesevî bu âlemde uyumayıp hazır kıta beklediğini, rahatını, keyfini ve uykusunu terk ettiğini söylemektedir.¹⁴ Taliplere seslenen Ahmed Yesevî gerçek âşık olabilmek için riyâzetle belini bükmelerini, geceleri yatmayıp gözlerden yaş değil kan dökmelerini, Arslan Baba örneğindeki Hak dostlarından teberrükte bulunmalarını tavsiye etmektedir.¹⁵

⁹ Tüşim uzar burâk tozar kitse bâzâr
Dünyâ bâzâr içre kirip kullar azar
Başım bizâr yaşım sızar kanım tozar
Atım Ahmed Türkistân'dur ilim mening. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 134.

¹⁰ Kulı bolup kulluğında boyun sunsam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min

Kul Hâce Ahmed kullu içre sâbit bolsam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136-138.

¹¹ Her kim Hak'ni kuli bolsa Hak'ka yansun
Hak'ka yanmas gâfil kullar narı barsun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 148.

¹² Hak'ka yanıp mü min bolsanğ râcat kılğul
Tâcat kılğan Hak didârın körer döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

¹³ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 48.

¹⁴ Bu Câlemdê hiç uhlamay hâzır boldum. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 76.

¹⁵ Hoş gâyibdin yitişti yahşi sözüme teberrük
'Âşık bolsanğ ey tâlib riyâzette biling bük
Tün içeler uhlamay yaş omığa kanıng tök
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 116.

Ahmet Yesevî 25. hikmette Baba Maçın hikâyesini anlatır. Hikâyede Baba Maçın'ın huzurunda kendisinin yaşadığı riyâzet hallerinden bahseder. Baba Maçın arayıp sorup sonunda Ahmed Yesevî'yi bulur. Baba Maçın Horasan'da nice erleri yetiştirmiş, her gün yeni payeleriyle değer kazanmıştır. Ahmed Yesevî kendi nefisini insanları azdıran bir musibet olarak değerlendirir. Baba Maçın kendinin azan bu nefisini terbiye için geldiğini beyan kılar. Ahmed Yesevî'yi üç ayrı halvete sokar.¹⁶ Baba Maçın'ın kendini nâdan olarak nitelediğini, Hakim Süleyman Ata ve meşhur sûfî Muhammed Dânişmend'e emredip beş yüz kamçı vurmalarını emrettiğini söyler. Vurulan bu kamçılar sonucu Ahmed Yesevî'den ne bir âh sesi yükselir ne de vâh iniltisi duyulur. Ahmed Yesevî soyulup uryan kılınır, ağaca bağlanıp kamçılara maruz bırakılır. Beş yüz kamçı vurulduğu halde hiç ses çıkarmayan Ahmed Yesevî vurulan bir kamçıyla ağlayıp feryat eder. Müritleri sorar, nedir bunun sırrı diye? Ahmed Yesevî verdiği cevapta kendisine vurulan beş yüz kamçıdan hiç şikâyetçi bulunmadığını, ancak geriye doğru sallanırken arkasında bekleyen dev ve perilere isabet eden bir kamçının onları perişan etmesine dayanamadığını söyler. İşte Baba Maçın Ahmed Yesevî'nin ne denli bir er kişi olduğunu o zaman anlar.¹⁷

Ahmed Yesevî kendi manevî tecrübesini anlattığı Baba Maçın hikâyesinde sembolik bir üslupla riyâzet hâlinin ne denli zorlu bir seyir olduğuna dikkat çeker. Halkın nefisleri dev ve perilerle sembolize edilir. Bu nitelemesiyle nefislerin küçümsenemeyeceğine dikkat çeker. Avamın nefis terbiyesini uzaktan seyretmekle yetindiklerini bu şekilde ortaya koyar. Dervişlerin ise kendi nefislerini âlemin en azman ve en feci varlığı olarak görmesini ister. Baba Maçın'ın insanları azdıran bir nefis olarak nitelediği Ahmed Yesevî'nin nefsi, herkesin kendini otokritik yapmasını öncüler. Herkesin başkalarının nefislerini dev ve peri gibi kocaman hayaletler olarak görürken ken-

¹⁶ Atanın hem irlikini anda bildi
Riyâzetni tartkuzuban yol körsetti
Ata birle üç meretebe halvet kirdi
Murâd maksad pirdin irmiş biling döşür. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 182.

¹⁷ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 180-185.

di nefislerini küçümsememeleri gerektiğine vurgu yapılır. Herkesin başkalarının nefislerini karalamak yerine kendi nefisini muhasebe etmesi gerektiğini beyan eder. Kamçı, riyâzeti sembolize etmektedir. Nefsânî tarikatlarda nefsin kendi hâline bırakılmaması, tımar edilmesi, taşkınlığının giderilmesi, uysallaştırılması, menfi yöndeki isteklerinin önlenmesi ve bastırılması esastır. Hayvânî dürtülerin zorla da olsa bastırılması gerektiğine vurgu yapılır. Ahmed Yesevî'nin uryan kılınması her türlü alâka ve kayıtlardan soyutlanmasını ifade ederken, riyâzet süreci içinde kişinin iskât-ı vesâilî gerçekleştirmesi öngörülür. İki kişinin onu tutması ile halvet esnasında şeyhe yardımcı olan halife ve vekillerin katkısından bahsedilmiş olur. Riyâzet hâlinde yaşanan sıkıntılara sabredilmesi, taşkınlık yapılmaması, fer-yat edilmemesi, şikâyetçi olunmaması, pes edilmemesi gerekir. Dervişlik eğitimi dışarıdan görüldüğü gibi sadece merâsimden ibaret değildir. Beş yüz kamçıdan sadece birisinin gerideki dev ve perileri perişan edip dağıttığı gibi sıradan halkın dervişlere uygulanan usule dayanması mümkün değildir.

2. Fakr Nûrları

Ahmed Yesevî sıdk nurunu,¹⁸ sabır nurunu,¹⁹ şükür nurunu,²⁰ fi-

¹⁸ Ahmed Yesevî *Fakrnâmesi*'nde, "Ve yine süfi doğruluk ile ayak koysun ve doğru konuşsun, zira gönül dile haber verir" derken, *Divân-ı Hikmet*'inde, "Sıdkıng birlen Allâh digil Tingri bilsün" dizesiyle Allah'ın kulumu bilmesinin yolunu kulun sıdk ile Allah demesi olarak respitte bulunmak-tadır. Bkz. Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme, Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 166.

¹⁹ "Herkim sögti belki tipti sabır boldum" beyânıyla Ahmed Yesevî Allah yolunda her türlü sıkıntıyı gö-güslediğini dile getirmektedir. Ahmed Yesevî Hak davasının önündeki her türlü engeli azimle aşar. İmandığı davaya baş koyarken önüne dikilen, kendisine zorluk çıkarak, hatta sövüp iteleyenerin hüş-mına uğrasa da sabretmektedir. Sabır onun ilacıdır. Sabır onun tahammül gücüdür. Ahmed Yesevî'ye göre süfi zahmet, sıkıntı ve belâyı kendisine reva görmelidir. Her ne zaman güçsüz olsa, Hakk'ın dergâhında sabretmelidir. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 76; *Fakr-nâme*, s. 252.

²⁰ Hikmetlerinde "Hâlık imdin haber yitti şâkir boldum" diyen Ahmed Yesevî tasavvufî makamları bir bir kat ederken üzerinde durduğu önemli makamların önde geleninin şükür olduğunu söyler. Şükran-ı nimette bulunup Allah'a minnettarlık duymaktadır. Allah'tan aldığı iman, İslam, ilim, irfan, ahlâk, edep, mal, mülk ve her türlü imkân için şükürü şîar edinmektedir.

İşk şiddeti başka düşse çâşık neyler

Biğâneler taşlar atıp anga küler

Divâne dip başın yarıp kanğa bular

Şâkir bolup hamd u senâ aytar dostlar

hikmetinde ise Ahmed Yesevî aşk ateşinin şiddeti başa düşse âşığın ne eyleyeceğini şaşıracağından bahsetmektedir. Aşığın bu halini anlamaktan uzak kalan biğâneler taşlar atıp âşığa gülerler. Aşığı divâne görüp başını yarar ve onu kana bularlar. Ama her defasında âşikler haline şükredip Allah'ı hamd ve sena ederler. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 76, 162.

kir nurunu,²¹ namaz nurunu,²² temizlik nurunu, iman nurunu,²³ sadaka nurunu, asalet nurunu²⁴ ve zikir nurunu fakrın on nuru olarak sıralamaktadır.²⁵

Ahmed Yesevî gerek *Divân-ı Hikmet* gerekse *Fakr-nâmesi*'nde zikir nuruna dair detaylı izahlarda bulunmaktadır. Lahut âleminde nasût âlemine geliş seyrini sürdüren insanın şehadet âleminde belirmesiyle Hak Teâlâ'nın kuluna "zikr et!" emrini beyan kıldığından bahseden Ahmet Yesevî, bu ilahi hitapla uzuvlarının titrediğini, ruhunun tüm hücrelerine sirayet ettiğini ve kemiklerinin Allah diye zikre koyulduğunu dile getirmektedir. Ahmet Yesevî bu yak-

²¹ Kıçe kündüz bî-ğam yördüm zikrin aytmay
Cehd evleben lüni küni fikrin itmey
Muhabetni bâzânda özni satmay
Nefsîm minî yüz ming tacâm tiler döstlar. (Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168) Ahmed Yesevî'ye göre gece gündüz zikretmeden yürüyen, gece gündüz fikretmeden çabalayan, muhabbetin pazarında kendini satmayan nefis, yüz bin çeşit taam ister.

²² Ahmed Yesevî, süfilere tavsiyesinde her gece nafile namazı kilmalarını ve teheccüt namazlarını terk etmemelerini istemektedir. Hikmetlerinde;
Namâz okup tesbih kolğa algenlemi
Âhir demde imânıdın cüdâ kıldım
demek suretiyle Ahmed Yesevî bir yandan ibadetlere devamı önemseyip namaz ehli olmayı salık verirken, diğer yandan da gösteriş için namaz kılıp ele tesbih alınmasını reddetmekte ve riyakâr bir vaziyette namaz kılmayı son demde imandan yoksun kılınma felaketi olarak görmektedir. Ahmed Yesevî "Bî-namâz u bî-tâcatke birmes kuvvet" sözüyle Allah'ın namazsızlara ve itaatsizlere kuvvet vermeyeceği uyarısında bulunmaktadır.
Namâz rûze tevbe üzre barğanlarğa
Hak yolğa kirip kadem koyğanlarğa
Uşbu tevbe birle anda barğanlarğa
Yarlıkanmış kullar birlen sohbeti bar
hatırlatmalarıyla Ahmed Yesevî, namaz, oruç ve tövbe üzere varanlarla, Hak yoluna girip ayak koyanlarla, böylesi bir tövbeyle ahirete varanlarla ve ilahi mağfirete ermiş kullarla Allah'ın sohbetinin olacağını müjdelemektedir. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 130, 142, 146; *Fakr-nâme*, s. 252.

²³ Hakdın korkup mâl u pulnı söymegenni
Haknı ayıp bir dem yapıp uymagenni
Yatsa kopsa Hak zikrini koymagenni
Açtım bânın közlerini binâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 130.
diyen Ahmed Yesevî bizlere Allah inancının kavi, Allah'a güvenin sarsılmaz ve Allah'a duyulan ihtiyakın güçlü olması gerektiğini beyan etmektedir. Bu çerçevede bizleri basiret ehli olmaya davet etmektedir. Basiret ehli olabilmek için de Allah'tan korkmak gerektiğini, mala ve pula değer vermemek lüzumunu, Allah'a inanıp da yan gelip yatmamak zorunluluğunu, yapıp kalkıp Hak zikriyle işgali gerekli görmektedir.

²⁴ Ahmed Yesevî'ye göre Allah'ın adını anmak suretiyle dışlarını bezeyen, Hakk'ın niyazıyla içlerini düzleyenler, şevk ateşini gönül içinde besleyenler mâsiva ile meşgul olmazlar. Bu gerçeği ifade sadedinde şöyle seslenmektedir:
Zahirlerin atı birlen bizegenler
Bâtlann niyâz birlen tüzegenler
Şevk ornı köngül içre kizegenler
(Hem) mâ-sivâ birlen kaçan meşgul bolur.
Ahmed Yesevî "Rızıkı nâkis özi nâ-cins körmes devlet" sözüyle Allah'ın rızıkı kesilen ve soysuzluk yapanlara devlet yüzü göstermeyeceği uyarısında bulunmaktadır. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 142, 187.

²⁵ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 250.

laşımıyla küllî ibadete dikkat çekmekte, ruh ve beden birlikteliğiyle ubûdiyet makamının gerçekleştirilmesine, tüm hücrelerinin zikriyle insanın Yaratanını fark etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.²⁶

Ahmed Yesevî Allah'tan gönlünü zikrullahaya layık kılmasını, göğsündeki düğümleri çözerek kendisini zikir ehli kılmasını niyaz etmektedir.²⁷ Gerçek zikrin kişiyi kendinden geçirmesi ve vecde büründürmesi gerektiğini dile getiren Ahmet Yesevî, samimiyetle gerçekleşmeyen zikri hayâsızlık olarak nitelemektedir.²⁸ Allah'ı zikri gündelik yaşam tarzı hâline getiren Ahmet Yesevî, gece gündüz her dâim Hakk'ı zikrederek huzuru yakaladığından bahsetmektedir.²⁹ Sabahlara kadar Hakk'ı anan kişinin seherlerde döktüğü gözyaşlarıyla dağları da çölleri de bağlık ve bahçelik haline dönüştüreceğini söyler. Çünkü zikir diriliş muştusudur. Gönüllerin çölleşmesini, iç dünyanın perişan kılınmasını önlemektedir. Hem maddî hem de manevî sahanın yeşermesini sağlamaktadır. Allah adını zikredenlerin mâsivâyla işi olmaz. Zikir kişiyi Hak'tan başkasına bende kılmaz. Allah'ın zikriyle meşgul olanlar başkalarına bel bağlamaktan kurtulur. Minnetsiz tavır, müstağnî tabiat ve Allah'a teslimiyet şuuru gelişmiş olur.³⁰

Seher vakitlerine ayrı bir önem veren Ahmed Yesevî kulaklarına gelen nidâ ile sabahları zikirle geçirmeye ehemmiyet verdiğini belirtmektedir.³¹ Ona göre lafza-yı celâl zikri şeytanın uzaklaşmasını sağlar. Lafza-yı celâl zikriyle rahmet deryası taşar. Allah zikrine müdâvim olanlarda hevâ ve hevesler kaybolur, Allah zikriyle ben ve sen davası kaybolup gider.³²

²⁶ Rahim içre peydâ bol dip nidâ kildi
Zikr ayt didi aczâlanm titrey-birdi
Rûhum kirdi süngelerim Allâh didi
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 60.

²⁷ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 72.

²⁸ Cändin kiçmey hü hü digen ban yalğan
Bu kaltakdın sormang su'âl yolda kalğan
Hak'ni tapkan özi pinhân sözi pinhân
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 60.

²⁹ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 62.

³⁰ Tang atkunça Hak yâdını ayğan yaşı
Tağ u çölni büstân kılar akkan yaşı
Allâh aytur özge bile yoktur işi
Ol çaşkınlı halâyıkdn cüdâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 128.

³¹ Her subh-dem nidâ kildi kulakımğa16
Zikr ayt didi zikrin aytıp yördüm muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 66.

³² On birimde rahmet-deryâ tolup taştı
Allâh didim şeytân mindin yırak kaçtı

Ahmet Yesevî zikrini Kırklar Meclisinde icra kılar. Kırklar Meclisinde aşk şarâbını içer. Kırklar Meclisinde katılan zikir merâsimiyle hissiyât artar. Zikir meclisleri cennet bahçeleri hâline gelir. Zikre müdâvim olmak zâkirleri nasiplendirir. Zikir insana doyumsuz lezzet katar. Çünkü zikir diriliştir, hatırlayıştır, farkındalıktır ve aslımıza yolculuktur.³³

Zâkir zikre koyulunca Allah'ın nuruna erer ve baştan ayağı gâfletlerden kurtulur. Canı ve gönlü, akli ve idraki "Allah!" deyince dîdârını görmeye başlar.³⁴

İnsan Hakk'a yakınlığını ancak zikir ve şükrü ile gerçekleştirir. Dünya ve âhiret beklentilerinden uzaklaşıp zikrullahla Allah dîvânesi hâline gelir, candan geçip cânâna gönül verir. Zikrin sağladığı itmi'nân duygusuyla gamsız ve tasasız bir şekilde ömrünü tamamlamış olur.³⁵ Candan geçen, mihnet çeken, kanlar yutup "Allah" diyenlere Mevlâ kulum der, rahmedip kulunu cehennemde yakmaz, mutlu bir hayat sürmesini sağlar.³⁶ Zira Hak zikrini icra kılanlara rahmet yağar.³⁷

Ahmed Yesevî'nin kemâl sürecinde zikrin vazgeçilmez katkısı söz konusudur. Gece gündüz Hak zikrini vird edindiğini, bütün zorlukları Allah'ın zikriyle aştığını, riyâzet ve mücâhedesinde zikrullahla âşinâlıkla başarılı olduğunu belirtmektedir. Zikir nurdur. Zikri diline vird etmek gönlün kıvâma ermesini sağlamaktadır.³⁸ Gönülleri aydın-

Hây u heves mâ vü menlik turmay köçti

On ikide bu sırlamı kördüm muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 66.

³³ On sikizde Çil-ten birle şarâb içtim

Zikrin ayıp hâzır turup köğsüm içtim

Rûzî kıldı cennet kızıp hurlar kuçtim

Hak Mustafâ cemâllann kördüm muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 68.

³⁴ Altmış iki yaşda Allâh pertev saldı

Başdın ayağ gâfletlerim rehâ kıldı

Cân u dilim cakl u hüşum Allâh didi

Bir ü barım dîdârıngnı körer min mü. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 92.

³⁵ Sâkir bolup şâkir bolup Hak'ı taptım

Dünyâ cukbâ harâm kılıp yançıp tiftim

Şiyâ bolup rüsvâ bolup cândın öttim

Bî-ğam bolup yir astığa kirdim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 104.

³⁶ Cândın kiçip mihnet tartım bendem didi

Kanlar yutup Allâh didim rahm eyledi

Düzeh içre bolmasun dip ğamım yidi

Hurrem bolup yir astığa kirdim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 104.

³⁷ Hak zikrini aytkenlerge rahmet yağar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

³⁸ Hak zikrini kiçe kündüz vird eylemey

Eyâ dostlar öz cânıma cefâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

latan nur, sadece Allah isminin yâdıdır. Allah adı karanlıkların izâlesini sağlayan, insanlık yolunu aydınlatan, gönülleri safâ kılan nurdur.³⁹

Allah bir katre aşk şarabı nimet olarak sunsa ve kul sır zikrini hakkıyla tamamlamış olsa huriler, gülmanlar ve cümle melekler o kula hizmette yarışırlar. O kula cennet içinde ipek giysiler biçilir.⁴⁰

Gece gündüz zikretmeden yürüyen, gece gündüz fikretmeden çabalayan, muhabbetin pazarında kendini satmayan nefis, yüz bin çeşit taam ister.⁴¹ “Eyâ gâfil Hak zikrini tildin koyma”⁴² çağrısıyla Ahmed Yesevî gaflet ehline Hak zikrini dilden düşürmemelerini tavsiye etmektedir.

Hakk’ın dîdârını görmek isteyen kullar daima uyanık olur. Yürüse, dursa, yatsa, kalksa Hakk’ı zikreder. Sonunda içi dışı nurla dolar. Zikrullahâ âşinâ olanlara Allah nurunu saçar.⁴³

Ahmet Yesevî erenlerin Hak yâdından asla gafil kalmayacağını belirtir. Allah’ın zikrinden onları hiçbir şeyin alıkoyamayacağını dile getirir. Erenler yolunu tutanların asla yolda kalmayacağını beyan eder. O makamda sırrın muhafazası makbul olur.⁴⁴

3. Fakr Yolları

Ahmed Yesevî tövbeyi, günahlardan vazgeçmeyi, kötü işlerden duyulan pişmanlığı, hayreti, hakîrlik ve inlemeyi, Hak Teâlâ’dan yardım dilemeyi, kötü yollardan geri dönmeyi, Hüdâ-yı Teâla’nın

³⁹ Allâh yâdı köngüllemi rüşen kılğan. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

⁴⁰ Sübhân İgem bir katrc mey kılsa incâm

Zikr-i sını ayra ayta kılсам tamâm

Hür u gılmân cümle melek anga gûlâm

Uçmah içre harîr tonlar biçer dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 158.

⁴¹ Kiçe kündüz bi-ğam yördüm 7ikrin aytmay

Cehd eyleben lüni küni fikrin itmey

Muhabbetni bâzânda özni satmay

Nefsîm minî yüz ming tacâm tiler döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

⁴² Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

⁴³ Dîdâr körey digen kullar bidâr bolur

Yörse tursa yatsa kopsa zikrin aytur

İçi taşı andağ kulnî nûrğa tolur

Allâh nûrın andağ kulğa saçar döstlar. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

⁴⁴ İrenleri hak yâdınîdîm gafîl bolmas

Ricâln lâ tulhîhim dir hâliku'n-nâs

İren yolın tutkan hergiz yolda kalmas

Ol hazretde sır esrânî makbûl bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

zikri ile meşgul olmayı, tefekkürü ve fenâ olmayı fakrın yolları olarak görmektedir.⁴⁵

Fakr yollarına sülük etmeyi önemseyen Ahmed Yesevî tövbekâr olmayı ve günahlardan pişmanlığı fakrın başlangıç yolu olarak görmektedir. Bizleri suretperest değil mânâ ehli olmaya davet eden Ahmed Yesevî kıyamet gününün hesaba katılmasını, âhir zamanın önemini kavramayı hatırlatmaktadır. Özde değil de sözde derviş olanların fisk u fücûra daldıklarını, günahlardan korkmadıklarını, ellerinden riyâ tesbihini bırakmayıp gösterişe kapıldıklarını ve ağlayıp gözyaşı dökmediklerini söylemektedir.⁴⁶

Ahmed Yesevî günah işlemekten o kadar çok korkar ve günahların kendisini Hak'tan uzaklaştırmasından o kadar çok ürperir ki, kendini asla günahlardan âzâde saymaz. İçinin ve dışının günahla dolduğunu söyler. Günahların canını erittiğini, aklını başından götürdüğünü, gözyaşlarını çeşmeye döndürdüğünü, başını derde sokup işini ve aşını elinden aldığını belirtmektedir. Ona göre kimse günahlarına karşı bîgâne kalamaz. Akli olan günahlarını küçümseyemez. Günahları önemsememek insanı süflî konuma getirir.⁴⁷

Mutlak Güzel Allah'tır. O'nun katından gelen herşey iyi ve güzeldir. Kötülük bizim kendi nefsimizden kaynaklanmaktadır. Kötülük ve çirkinliğin göstergesi işlenen günahlardır. Nefis mertebesi sûretler dünyası, hakikat mertebesi sûretler âlemdir. Ahmed Yesevî sûretler dünyasından kaçıp sîret diyârına gitmekte, gece gündüz gönlünü ilahi kudrete teşne kılmakta, karanlıklar ve kabahatlerin kendi nefsinde olup bittiğini söylerken, iyilikler ve mükemmelliklerin Hak katından olduğunu dile getirmektedir. Bu gerçekten hareketle kendini günahkâr görüp Allah'ın bağışlamasına duyduğu ihtiyacı ortaya koymaktadır.⁴⁸

⁴⁵ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme, Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 251.

⁴⁶ Sûretleri sâfi nakş kıyâmetdin korkmaslar
Fisk u fücûr hâsılı günâhlardın hürkmesler
Riya tesbih ilginde yığlap yaşın tökmesler
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 118.

⁴⁷ Türlüg çayşım türlüg işim mungluğ başım

İrdi cânım kitti hûşum aktı yaşım

Yazuk bilen toldı tükel içim taşım

Bî-niyâzım açâ birsin yolım mening. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 132.

⁴⁸ Sûret munda sîret anda kudretinde

Ahmed Yesevî “Ol fâsıkın dilin ne dip safâ kıl sun” sözüyle Allah’ın fâsıkların gönlünü safâ kılmayacağı uyarısında bulunmaktadır.⁴⁹

Fâsık ve fâcirlerin havalara bürünüp ayaklarının yere basmadığından bahseden Ahmed Yesevî, oruçlarını tutamadıklarını, namazlarını kılamadıklarını, misvâk kullanmadıklarını, Peygamber Efendimiz’in sünnetine değer vermediklerini, günahlarını günden güne artırdıklarını söylemektedir.⁵⁰

Ahmed Yesevî fakrı tövbe, günahlardan vazgeçmek, kötü işlerden duyulan pişmanlık ve hayret yollarına koyulan fakirin en önemli güzergâhını da hakîrlik ve inlemek olarak betimlemektedir. İşlenen günahlardan ve kötü işlere koyulmaktan pişmanlık uğruna gözyaşı dökmeyi öngören Ahmed Yesevî’ye göre kul Hakk’a sığınmalı, hatalarından dönmeli, işlediği kötülüklerden dolayı gözyaşı dökmeli, Allah’tan derdine devâ kılmasını istemelidir.⁵¹

Aşk ateşinde yanan Ahmed Yesevî, candan doyduğunu ve hayran olduğunu söylemektedir. Ona göre aşk ateşi öyle bir ateş ki insanı yanamadan kebab kılmaktadır. Muhabbetin adını duydukça giryân olup ağladığını belirtmektedir. Gözyaşına koyulup ağlayanların muradına erdiklerini söylemektedir.⁵² Ahmed Yesevî’nin hepimize tavsiyesi çok ağlayıp çok inlemektir. Ona göre çok ağlayıp çok inledikçe Allah’ın rahmeti nâzil olur. Dökülen gözyaşları ve ağlayışlar yolunu şaşırana rahmet-i ilahiyeye yolunu buldurmaktadır.⁵³

Ahmed Yesevî erenlerin çok ağlayarak gece uyanık kaldıklarını, çok ağlamaları nedeniyle Hak dîdârını gördüklerini söyler.⁵⁴

Uzun tünde yaruk künde könglüm anda
Yöer tünde bolup bende ban kanda
Sorsa anda yazuk turur tilim mening. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 132.

⁴⁹ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 142.

Fâsık fâcir hevâ kılıp yimi basmas

Rûze namâz kazâ kilip misvâk asmas

Resûlu’llâh sünnetlerin közge ilmes

Günâhlan kündin küнге artar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 164.

⁵¹ Hakk’a sığınıp köz yaşingni jâle eyle

Andin songra Hak derdingge devâ kıl sun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 140.

⁵² Orka köydüm candın roydum hayran boldum

Bu neçük ot köymey yanmay biryân boldum

Muhabbetni atın iştip giryân boldum

Közi giryân murâdığa yiter döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 162.

⁵³ Zâr yıglâban zâr ingregil rahmi kilsün

Yol adaşang rahmi kilip yolğa salsun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 164.

⁵⁴ Zâr yıglâban kiçe bidâr bolmadılar

Zâr yıglamay hak didârın körmes dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 184.

Sabahlara kadar candan Hakk'ın zikriyle meşgul olan, gözyaşı ile dağ ve çölleri yeşillendiren, taştan da katı kayalarda yatanlar gaflet girdâbından kurtulmuş olurlar.⁵⁵

Ağlayış ve inleme yolu dervişi bir sonraki yola sevk eder. O da Hak Teâlâ'dan yardım dilemektir. Ahmed Yesevî'ye göre sûfi dünya nimetini dilerse, sûfi değildir. Dua ve ağlamalarıyla belâ ve zahmete katlanan isimler sûfidir.⁵⁶

Divân-ı Hikmet'e tazarrunâme desek yerindedir. Her hikmet niyaz makamında bir yakarış ifadesidir. Örneğin dördüncü hikmette Allah'tan kendini zikreden kul kılmasını, göğsünü zikre lâyük eylemesini, göğsündeki düğümleri çözmesini, gönlünü zikrullahâ teşne kılmasını, Hakk'a ilticâ makamında dâim kılmasını niyaz etmektedir.⁵⁷

Ahmed Yesevî'ye göre sûfi, “ey Allah'ım bütün âsileri bana bağışla dese”, Hakk Teâlâ onun sözünü (isteğini) reddetmez. Ve yine sûfi Hak Teâlâ'dan nidâ işitmeyince canını vermez, münkir ve nekirden endişe etmez.⁵⁸

Allah dostlarının duasına ermeyi, sâlih zâtların dualarına nâil olmayı önemseyen Ahmed Yesevî, sâlihlerin duasına ermek için erenlerin yoluna baş koymak, erenlerin yaşadığı gibi yaşamak, bir pîre intisap ederek evrâd ve ezkâra devam etmek, yardım dileyip hayır dua talebinde bulunmak gerekmektedir.⁵⁹

Ahmed Yesevî bizleri mümin kulların dünyaya müptelâ olmaktan kurtulması için duacı olmaya davet etmektedir. Ahmed Yesevî'ye göre dünyayı bir kenara koyan kullara âhiret yetecektir.⁶⁰

⁵⁵ Tang atkunça zikrin aytkıl cânıng birle
Tağ u çölni büstân kılğıl yaşıng birle
Taşdın katıg taşka yatqıl yanıng birle
Yoldın azğân yüz ming gâfil merdân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 192.

⁵⁶ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

⁵⁷ Yazuk biñen yaşım yitti yigirme biş
Sübhân İge'm zikr örgetip kögsümni tiş
Kögsümdeki girihlerim sin özüng yiş
Ol sebebdin Hak'ka sığınıp kildim mana. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 72.

⁵⁸ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 253.

⁵⁹ İrenlemi kılğanların kila'lmasang
Pirsiz yöriüp vird ü evrâd bile'lmeseng
Isticânet tilep ducâ ala'lmasang
Hâs büzürgler sini ne dip ducâ kılun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 140.

⁶⁰ Ducâ kılğıl mü'min kullar dünyâ koysun
Dünyâ koyğan âhiretka yiter dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 166.

Dua yolunda seyreden sonunda kötülüklerden uzaklaşmayı şiar edinecektir. Ahmed Yesevî kötülüklerden kaçmayı, şeytan yolundan kendini alıkoymayı ve kendini Hak yoluna salıvermeyi hedeflemektedir. Hak'tan kendisine rahmet etmesini, Peygamber Efendimiz'in hürmetine Allah'tan günahlarını affetmesini dilemektedir.⁶¹ İyi yoldan ayrılıp kötü yola koşanları, şeyh diye melun şeytanın eteğine yapışanları, sahte isimleri pîr ittihaz edenleri ve yanlış gidişatın kurbanı olanları şiddetle kınamaktadır.⁶²

Kötü yollardan uzaklaşmak kişiyi Hakk'ı zikretmeye sevk etmektedir. Ahmed Yesevî Allah'ın yâdını ulu yâd bilir. Diliyle Allah'ın adını andıkça dilinin ballar gibi tatlı hâle geldiğini söyler. Ona göre diller zikirle tatlanır, gönüller zikirle itmi'nâna erer ve kullar zikirle istikâmet bulur.⁶³

On beşinci hikmette Allah'ı bulmanın derdine düşen Ahmed Yesevî, Allah'ın huzurunda durmadan lafza-yı celâl zikrine koyulmak, sürekli ağlayarak Allah'ı anmak ve zâkir olup Hakk'ı anmak, Allah'ın zikriyle şevklenip kavrulmak suretiyle Allah'ı bulmanın çabasını gütmekte ve vuslat arayışına koyulmaktadır.⁶⁴

Hakk'ın dergâhına layık olabilmek için kalb zikrini ve sır zikrini tamam kılmayı, bin bir adını teşbih etmeyi şart koşan Ahmed Yesevî zikrin kulu Allah'a yaklaştırdığından bahsetmektedir.⁶⁵

Zikirden maksat Hakk'ın dîdârını taleptir. Hakk'ın dîdarını talep eden zâkirler candan geçip halka olurlar, zikir meclisini kurup coşku-

⁶¹ İnşallah işitkenni Hak'dın tilep alur min
Şeytân yolıdın alıp Hak yoluğa salur min
Meded kılşa Mustafâ günâhların tiler min
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 118.

⁶² Yahşi yollardın azıp yaman yolğa avuşkan
Şeytân-lacîn pîrim dip dâmeniğa yapuşkan
'Azâzil'ni pîrim dip irte ahşam körüşken
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 120.

⁶³ İzim yâdı uluğ yâddur aytur bolsam
'Asel yafıglıg süçük bolur tilim mening. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 132.

⁶⁴ Tınmayın min hazretingde Allâh disem
Zâr ingreben zâkir bolup Rabbî disem

Zâkir bolup zikrin ayıp Rabbî disem
Zikirinde şevkleniben köyüp yansam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136-138.

⁶⁵ Zikr-i kal u zikr-i sımı tamâm kılşa
Mıng bir atın tesbih itip kelâm kılşa
Bende ne dip dergâhığa hatâ kılşun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 140.

ya kapılırlar, halkalanıp zikrederken halkalarında didâr görürler. Zâkir olmanın ve gafletten kurtulmanın çaresi şevke bürünüp Allah diyerek dosdoğru olmak, gece uykusunu haram kılacak kıvama ermektir.⁶⁶

Ahmed Yesevî'ye göre Allah'ın adını anmak suretiyle dışlarını bezeyen, Hakk'ın niyazıyla içlerini düzleyenler, şevk ateşini gönül içinde besleyenler mâsiva ile meşgul olmazlar.⁶⁷

Ahmed Yesevî gözlerimizden kanlı yaşlar akma pahasına Allah'ın zikrine koyulmayı, konuşmalarımızı hikmet boyutunda gerçekleştirip ağızımızdan dökülen hikmetlerle sözlerimizden inci saçılmasını, zikrimiz ve sözlerimiz kadar eylemlerimizin de yerinde olmasını, bastığımız yerlerde güller bitmesini, güle bakıp gül açılıp handan olunmasını talep etmektedir.⁶⁸

Allah'ı zikir esastır. Ancak zikrin gafletle değil iştihakla yapılması beklenmektedir. Allah'ı zikrettiğini söyleyen ama zikrin manasına asla kulak vermeyen gafil kulların acınası hallerinden şikayet etmektedir. Âşıkların ömürleri boyunca zikr-i müdama koyulduklarını ve Hak yâdından zerre kadar gafil olmadıklarını belirtmektedir.⁶⁹ Zikre devam kılanların kabir içinde ölmez bir yaşam süreceklerini Ahmed Yesevî şu şekilde dile getirmektedir:

Hak yâdından zerre gâfil olmayanlar,
Yatsa, kalksa. Hak zikrini koymayanlar,
Vallah, billah dünya haram, almayanlar,
Kabr içinde o kul aslâ ölmez.⁷⁰
Hakikat deryasına dalan erenler daima Hakk'ı yâd ederler.⁷¹

⁶⁶ Didârını talep kılsang ey zâkirler
 Cândın kiçip halka içre körüng didâr
 Şevking bile Allâh ayüp râstğa kaytıp
 Tün uykusun harâm eylep bölğil bidâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 150.

⁶⁷ Zahirlerin atı birlen bizegenler
 Bâtlann niyâz birlen tüzegenler
 Şevk onrı köngül içre kizegenler
 (Hem) mâ-sivâ birlen kaçan meşgul bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 187.

⁶⁸ Zikrin ayğıl kanlar aksun közleringdin
 Hikmet ayğıl dürler ramsun sözleringdin
 Güller öngsün her yir başkan izleringdin
 Gülge baksang gül açılıp handan bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 192.

⁶⁹ Allâh yâdın aytur kullar ma'nâ birlen
 Bî-mâ'nâğa hergiz kulak salmas bolur
 Allâh digen 'âşik kullar dâyim müdâm
 Hak yâdın zerre gâfil bolmas tolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 194.

⁷⁰ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 195.

⁷¹ İrenleri ol deryâğa çomdı battı

4. Fakr Orunları

Ahmed Yesevî hikmeti, adaleti, aklı,⁷² hilmi, hayatı, izzeti, ihsanı,⁷³ settarlığı, emaneti ve teslimi fakrın on orunu, yani mevkii olarak görmektedir.⁷⁴

Ahmed Yesevî fakrın orunlarından gördüğü hikmet söylemeye, intisabının otuz dördüncü yılında başladığını, “Allah’tan gelen ilhamla “Hikmet söyle!” fermanının kendine iletildiğini ve bu hitapla hikmet söylemeye giriştiğini belirtir.⁷⁵ Ahmed Yesevî badeli bir şâirdir. Mürşidinin elinden içtiği aşk şarabıyla hikmet söyleme imkânına kavuştuğunu belirtmektedir.⁷⁶ Ahmed Yesevî hikmetleri hamd makamında söylemekte, Allah’ın lütfuna duyduğu minnettarlığın bir ifadesi olarak dile getirmektedir.⁷⁷

Hikmet söylemek de hikmetleri idrak etmek de tefekkür, tedebür, tefahhüm, taakkul gibi akletmenin tüm derinliklerini içerisinde barındırmaktadır. Hikmetleri işitip de ağlayamamak iman zaafının göstergesidir. Hikmetler hatalarımızın farkına vardırır. Hikmetler bizleri zaaflarımızla yüzleştirir. Hikmetler bakış açılarımızın değiş-

Kiçe kündüz tınmay bir dem yâdın ayrtı Bkz. Ahmed-i Yesevî, Divân-ı Hikmet Seçmeler, s. 194.

⁷² Hakk’a aşık bir kişi olarak Ahmed Yesevî hak ve hakikat nasihatinde bulunmakta, nasihatlerini sıdk ile işitenlere Allah’tan yüz bin rahmet dileğinde bulunmaktadır. Akli başında olanlara ve akıllı iş yapanlara söylenecek çok sözün olmadığını, tek bir sözle de akıllı olanların kendilerine yakışanı yapacaklarını belirtmektedir. Akli başında hareket edenlere dua etmekte, zahmet ve mihnet görmemelerini dilemektedir. Akıl nimetini hakkıyla ve yerinde kullanmaya davet etmektedir. O bu düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

Hak’ka çâşık bolup aydı Kul Hâce Ahmed
Sıdkı birle işitkenge yüz ming rahmet
Ducâ kılay kömegeyler mihnet zahmet

‘Akil irseng bir söz birlen ada kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler, s. 130.*

⁷³ Ahmed Yesevî müritlerini ihsan terbiyesiyle yetiştirmektedir. Her an Allah ile beraber olma bilincine erdirmektedir. Bu çerçevede o gözlerimizden kanlı yaşlar akma pahasına Allah’ın zikrine koyulmayı, konuşmalarımızı hikmet boyutunda gerçekleştirip ağzımızdan dökülen hikmetlerle sözlerimizden inci saçılmasını, zikrimiz ve sözlerimiz kadar eylemlerimizin de yerinde olmasını, bastığımız yerlerde güller bitmesini, güle bakıp gül açılıp handan olunmasını talep etmektedir. Şöyle ki:

Zikrin ayğıl kanlar aksun közleringdin
Hikmet ayğıl dürler tamsun sözleringdin
Güller öngsün her yir başkan izleringdin

Gülge baksang gül açılıp handan bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, Divân-ı Hikmet Seçmeler, s. 192.

⁷⁴ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme, Divân-ı Hikmet Seçmeler, s. 251.*

⁷⁵ Otuz dörtde cälüm bolup dâna boldum.

Hikmet ayı dip sübhân İdi güyâ boldum. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler, s. 78.*

⁷⁶ Sikizimde sikiz yandın yol açıldı

Hikmet avt dip başlarımğa nür saçıldı
Bihamdi’llâh pîr-i mugân mey içürdi

Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler, s. 64.*

⁷⁷ Yâ ilâhım hamding birle hikmet ayttım

Zâtı uluğ hâcem sığnıp kildim sangâ. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler, s. 82.*

mesini sağlar. Hikmetler düşünce düzeyinin kalite yakalamasını öngörür. İlim ve irfan çizgisinin derinleşmiş hali demek olan hikmet, bilginin işlevsizleşmesini, bilginin müspet anlamda dönüştürülmesini, bilgiden yeni bilgilerin elde edilmesini, bilgi ve amel birliğini ortaya koyar. Hikmetli sözlerin manasını anlayabilmek ve hikmetle düşünebilmek erenlerin sohbetine katılmayı, âyet ve hadislerin anlam dünyasını idrak etmeyi gerekli kılmaktadır. Hikmetli düşünce sahibi Arş'ın üstünde konuşlanmayı sağlar. Hikmetleşebilmek, kaliteyi yakalamak, varlık düzeyimizi yükseltmek, ufkumuzun açılmasını sağlamaktır.⁷⁸

Ahmed Yesevî gözlerimizden kanlı yaşlar akma pahasına Allah'ın zikrine koyulmayı, konuşmalarımızı hikmet boyutunda gerçekleştirip ağızımızdan dökülen hikmetlerle sözlerimizden inci saçılmasını, zikrimiz ve sözlerimiz kadar eylemlerimizin de yerinde olmasını, bastığımız yerlerde güller bitmesini, güle bakıp gül açılıp handan olunmasını talep etmektedir.⁷⁹

Fakrın orunları arasında şettârlığın ve melâmîliğin oldukça önemli bir hususiyeti vardır. Melâmet düşüncesini tasavvufî hayatının mihverine oturtan Ahmet Yesevî, melâmet tavrının bir sonucu olarak gönlünün katı, dilinin acı, kendisinin zalim, Kur'ân okuyup amel kılmayan sahte âlim olduğunu dile getirmekte, malı ve mülkü olmadığı için garip canını feda kıldığını, Allah korkusuyla daha ateşe girmeden piştiğini belirtmektedir.⁸⁰ Takip eden hikmetinde ise altmış üç yaşına girdiğini ancak ömrünü gafil geçirdiğini, Allah'a sıkı sıkıya bağlanamadığını, namazlarını ve oruçlarını kaza etmekle meşgul ihtiyar konumunda olduğunu söylemektedir.

Arş ve Kürsî'yi kuşatacak kadar enginlikte yol alan insan-ı kâmilin

⁷⁸ Mü'min irmes hikmet iştip yığlamaydur
İrenlemi aytkan sözün tınglamaydur
Ayat Hadis mazmûnını anlamaydur
Bol rivâyet cArş üstide kördüm muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 68.

⁷⁹ Zikrin aygıl kanlar aksun közleringdin
Hikmet aygıl dürler ramsun sözleringdin
Güller öngsün her yir başkan izleringdin
Gülge baksang gül açılıp handan bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 192.

⁸⁰ Könglüm katıg tilim açığ özüm zâlîm
Kur'ân okup camel kılmas yalğan câlîm
Garib cânım sarf eyleyin yoktur mâlîm
Hak'dın korkup orka tüşmey biştim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 50.

ne denli dertli olduğundan bahseden Ahmet Yesevî hemdert haliyle Hakk'a nazar kılıp hatalarından dolayı ne denli gözyaşı döktüğünü belirtir. Hakk'ı bulan âşıkların kendini de sözünü de gizlemesi gerektiğinden bahsederken Ahmet Yesevî, sahte âşiklerden ve sahte sûfilerden ne kadar çok soğuduğunu belirtmektedir.⁸¹ Zikir halkasına katıldığı halde gözyaşı dökmeyenlere acımakta, zikre gözyaşının eşlik etmesini istemektedir. Zâkir olduğunu söyleyip ağlama moduna girenleri eleştirip gözyaşı dökülmeyen iniltileri sahte görmektedir. Gözyaşı ve gönül sızısını telkin edip dertli gönle sahip olmayı, yalşı gönülle Hakk'ı zikretmeyi talep etmektedir. İşi gücü hile ve hurda olanlar, düzenbazlık edip Hak yolunda gözükenden rahat-sızlık duymaktadır.⁸²

Her fırsatta nefisini kınayan ve benlik duygusundan her fırsatta kaçınan Ahmet Yesevî taatlerini hiç hükmünde görmekte, ibadetlerini azımsamakta, kulluğunu beyhude olarak görmekte, kendini suçlamakta, kıyamet gününün şiddetinden korkup şaşkınlıktan ve kulluktan azade konumuna düşmekten korku duymakta, Rabbine sığınıp Allah'ın lütfunu istemektedir.⁸³

Tasavvufî düşüncesinde melâmetiliğin özel yeri olan Ahmed Yesevî hayatı boyunca riyadan kaçınmıştır. Tezvir ağını kurup halkı yoldan eden, şeyhlik taslayıp riya ile dükkân kuran, işret kılıp şeytan ile gün geçirenlerin Hakk'ın didârını göremeyeceklerini söylemektedir.⁸⁴

⁸¹ 'Arş üstide namâz okup tizim büktüm
Zârım ayıp Hak'ka bakıp yaşım töktüm
Yalğan çâşık yalğan sûfi kördüm sögtüm
Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 60.

⁸² Közleride nemi yok halka içre kireler
Arslan Baba'm sözlerin işitingi teberrük.

Zâkir min dip zâr urar çıkmas közidin yaşı
Dilleride ğamı yok nâgeh ağnğay başı
Mekr ü hile kilurlar maclûm Hudâ'ğa işi
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 116.

⁸³ Eyâ dostlar yaşım yitti yigirme üç
Yalğan dacvâ tâcatlarım barçası pûç
Kıyâmet kün ne kılğay min bürehne lûç
Ol sebcbdin Hak'ka sığnıp kildim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 70.

⁸⁴ Dâm-ı tezvir koyup halkını yoldın urdung
Şeyhlik kılıp riya birle dükkân kurdung
İşret kılıp şeytân birle devrân sürdüng
Didânğa sini ne dip revâ kılusun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 140.

Ahmed Yesevî her defasında acziyetini beyan etmekte, zaafını görmekte ve amellerini görmeme derdine düşmektedir. Bu çerçevede o âşıklığı dava kılıp yürütemediğinden, nefisten geçip Allah'ın emrini yerine getiremediğinden, cahillikte Hak emrini bilemediğinden bahsetmektedir.⁸⁵ Ahmed Yesevî acziyet ve zaafını şu şekilde dile getirmektedir:

Eyâ dostlar, hiç bilmedim ben yolumu;
Saadete bağlamadım ben belimi;
Gaybet sözden hiç almadım ben dilimi;
Cahilliğim beni rüsva kılar dostlar.

Gece gündüz gamsız yürüdüm, zikr etmeden;
Cehd kılarak gece gündüz fikr etmeden;
Muhabbetin pazarında kendimi satmadan;
Nefsim benim yüz bin taam diler dostlar.⁸⁶

5. Fakrın Âdâbı

Ahmed Yesevî fakrın altı önemli âdâbından bahsetmektedir. Bunları da iyi veya kötü söze sükût etmek, pîr huzurunda susmak ve pîr izni olmadan konuşmamak, kimseyle dargın olmamak, havâs ve avâmın hizmetini görmek, nefsi öldürmek ve benlikten kurtuluş, geçici istekleri terk etmek olarak sıralamaktadır.⁸⁷

Ahmed Yesevî tarikata girmenin ön şartını benlikten kurtuluş olarak görmektedir. Ona göre candan geçmeden yola ayak basılmaz. Nefsi öldürmeden teslimiyet gerçekleşmez ve fenâ fillah makamına erişilmez. Tarikat yoluna hamlık ve tamahkarlık ile asla girilmez.⁸⁸

Ahmed Yesevî benlik davası güden ve nefsine kapılanların cezası-

⁸⁵ Âşıklıkını dacvâ kılıp yöre'lemedim
Nefsdin kiçip min emrini kıla'lmedim
Nâdânlıkda Hak emrini bile'lemedim
Her ne kılsang çâşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 156.

⁸⁶ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

⁸⁷ Ahmed Yesevî, *Fakr-nâme, Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 256.

⁸⁸ Menlik birle taikatke kirmediler
Cândın kiçmey yolğa kadem koymadılar
Nefs öltürmey teslim fenâ bolmadılar
Ham ramaçığ birle yolğa kirmeng döstlar “Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 172.

nı cehennem olarak haykırır.⁸⁹ Gece gündüz zikretmeden yürüyen, gece gündüz fikretmeden çabalayan, muhabbetin pazarında kendini satmayan nefis, yüz bin çeşit taam ister.⁹⁰

Dervişin kendi görüşünü esas alarak nefisini tatmin etmek yerine yemeyip içmeyip Allah'a itaat etmesini esas almaktadır. Ahmed Yesevî'ye göre nefisine uymayıp Hakk'a kullukta daim olanlar sonunda bir gün Hak didarını göreceklerdir. Bu dünyada kendini vıran kılanlar ahirette didar göreceklerdir.⁹¹

Ahmed Yesevî hasret ile ömrün geçmesinden yakınır. Coşup taşkınlık yapan nefsin haddi aşacağından bahseder.⁹² Ahmed Yesevî'ye göre maldan geçmeden benlik fikrini koymak olmaz. Merdan olabilmek için Hak kılıcını ele alıp nefsi parçalamak esastır.⁹³

Mürşidi Arslan Baba'nın bir diken kulübesi mesabesi olan evindeki yattığı yerin perişanlığından, doğal yaşantısından ve her türlü dünyevî emellerden uzak halinden bahseden Ahmed Yesevî, takip eden dörtlüklerde ahir zaman ümmetinin evlerini süslediklerini, nefislerine kapılıp huylarını bozduklarını, şan ve namlarıyla boy gösterdiklerini ve geçici heveslerin tutkunu olduklarını içli bir şekilde anlatmaktadır.⁹⁴ Çünkü ahir zaman ümmetleri dünyanın fani olduğunu bilmezler, dünyadan göçüp gidenleri görüp ibret almazlar ve erenlerin sözüne değer vermezler.⁹⁵

⁸⁹ "Men menlikni cezâsını birgey tamuk." Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 120.

⁹⁰ Kıçe kündüz bî-ğam yördüm 7ikrin aytmay
Cehd eyleben lüni küni fikrin itmey
Muhabbetni bâzânda özni satmay
Nefsim mini yüz ming taçâm tiler döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

⁹¹ Nefsingni sin öz re'yiğa koyma zinhar
Yimey içmey tâcat birle bolğil bidâr
Ahir bir kün körserküsi sanğa didâr
Bidâr bolğan anda didâr körer döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

⁹² Vâ-dirîğâ armân birle cömrüm kıçti
Nefsim inini niğyân kıldı haddın aştı Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

⁹³ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

⁹⁴ Ahir zamân ümmetler nakış kılur öylerin
Nefs hevâğa kıvanıp bozar her dem hüyların
Şân u şevketler bilen ber-pâ kılur boyların
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 120.

⁹⁵ Ahir zamân ümmetler dünyâ fâni bilmesler
Kitkenlemi körüben andın cibret almaslar
İrenlemi kılğanın körüp közge ilmesler
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 120.

Sonuç

Ahmed Yesevî fakr kavramını bilinen anlamıyla sadece tasavvufî makamlardan bir makam olarak ele almamıştır. Tasavvuf ismiyle anılmadan önce sûfilerin düşünce sistemine zühd denildiği gibi, fakr kavramı da Ahmed Yesevî'nin düşünce dünyasında tasavvuf sistemini ifade bağlamında kullanılmıştır.

Ahmed Yesevî fakr derken dervişliği, fakir derken de dervişi kasdetmektedir. Daha sonra Yesevîlik olarak şekillenecek olan seyr u sülük esaslarını fakr anlayışı üzerine bina etmiştir. Ahmed Yesevî tahalluk boyutuyla tasavvufî ahlâkın içselleştirilmesini istemiş, tasavvufu yaşanan manevî tecrübenin ifadesi olarak değerlendirmiştir. Yaşamış olduğu derûnî, hissî ve manevî tecrübesini hikmetlerle dile getirmiştir.

Ahmed Yesevî fakrı mâsîvâdan kurtuluş, eldekilere bel bağlamak, kişinin sahip olduklarıyla övünmemesi, tüm alakalardan kişinin sıdkını sıyırması olarak görmüştür. Ona göre fakirlik maddi anlamdan çok manevî anlam bağlamında değerlendirilmesi gereken bir durumdur. İlahi huzurda bulunduğu bilincinde bir ömür süren dervişin elindekileri Allah'a ait ve kendisine verilmiş emanet bilmek, gönlünde sadece Hakk'ın sevdasını canlı kılmasını hedeflemektedir. Dervişliğin merasimden ibaret olmadığını ifade sadedinde de fakrın çok boyutlu hususiyetlerine dikkat çekmektedir.

Bu çerçevede önce fakr makamlarının neler olduğunu açıklamakta ve bunları; kanaat, belaya tahammül etmek, Hakk'ın kullanımına tutkunluk, azap, hayret, riyâzât, açlık, mahviyet, gönlü yaralı olmak ve Hazret-i Rabbu'l-izzetlik olarak sıralamaktadır.

Fakr makamlarını bir bir gerçekleştirenlerin fakrın nuruna gark olacaklarını dile getiren Ahmed Yesevî fakrın farklı düzeylerde gerçekleşen bu nurlarını şu şekilde tanımlamaktadır: Sıdk nuru, sabır nuru, şükür nuru, fikir nuru, namaz nuru, temizlik nuru, iman nuru, sadaka nuru, asalet nuru ve zikir nuru.

Fakr makamlarını gerçekleştirerek kıvama eren ve sonunda fakr nurlarıyla aydınlığa eren sâlikin kat etmesi gereken fakr yollarından bahseden Ahmed Yesevî'ye göre fakr yollarından herbiri bir

diğerinin devamı niteliğindedir. Tövbe, günahlardan vazgeçmek, kötü işlerden duyulan pişmanlık, hayret, hakîrlik ve inlemek, Hak Teâlâ'dan yardım dilemek, kötü yollardan geri dönmek, Hüdâ-yı Teâla'nın zikri ile meşgul olmak, tefekkür ve fenâ olmak diye sıraladığı fakrın yollarını Ahmed Yesevî sâlikin idrak düzeyleri olarak nitelemektedir.

Fakr makamlarında kıvama eren, fakr nurlarıyla aydınlanan ve fakr yollarında açılım sağlayan sâlike bir sonraki aşamada fakr orunlarını gerçekleştirmeyi tavsiye eden Ahmed Yesevî fakrın orunlarını şu şekilde hatırlatmaktadır: Hikmet, adalet, akıl, hilm, haya, izzet, ihsan, settarlık, emanet ve teslim.

Fakr orunlarıyla tasavvufî ahlâkın inceliklerine vurgu yapan Ahmed Yesevî tasavvufî ahlâkı âdâb ve erkâna riayetle taçlandırmaktadır. Fakrın manası, yolu, esası ve usulü olduğu kadar âdâbının da bulunduğunu söylemektedir. Dervişlerin âdâba riayetle yol katettiklerini ve âdâba riayetin kişiyi müeddeb kıldığını belirtmektedir. Ahmed Yesevî fakrın altı önemli âdâbından bahsederken bunları; iyi veya kötü söze sükût etmek, pîr huzurunda susmak ve pîr izni olmadan konuşmamak, kimseyle dargın olmamak, havâs ve avâmın hizmetini görmek, nefsi öldürmek ve benlikten kurtuluş, geçici istekleri terk etmek olarak sıralamaktadır.

Özetle, Ahmed Yesevî sâliklerin tövbe, ibadet, sevgi, sabır, şükür, rızâ, zühd ve âriflik makamlarıyla neşv ü nemâ bulmalarını istemektedir. Sâlikleri olgunlaştıracak fakrın bu makamları peygamberlerden biriyle özdeşleştirmekte ve sâliklerin bu makamlarda hangi nebevî hususiyete sahip olacağını belirtmektedir. Buna göre tövbe makamı Hz. Âdem'den, âbidlik Hz. İdris'ten, şükür ve sevgi Hz. İbrahim'den, sabretme Hz. Eyyûb'den, razılık Hz. Musâ'dan, zâhidlik Hz. İsa'dan ve âriflik Hz. Muhammed Mustafa'dan kalmıştır. İsmi geçen peygamberlerin kademini takiple onların izinde bir ömür sürmeyi hedeflemektedir.

Ahmed Yesevî düşüncesinde bahsedilen bu makamlar bir sonraki kemâlât safhasını da beraberinde getirmektedir. Civanmertlik, sipa-

hilik, gariplik, hırka, sabır, kanaat ve tevekkül boyutuyla dindarlık düzeyi daha kavi hale gelmektedir.

Ahmed Yesevî'nin tüm bu fakr yaklaşımları ondaki çağrılarının ne kadar bütüncül ve hassasiyet gerektiren davet çizgisi olduğunu göstermektedir. O bu çağrısıyla toplumda Allah aşkını, ihlası, içtenlikli bir Müslümanlığı, insan sevgisini, müsamaha kültürünü, insanlık sanatını, iş ve meslek hayatının idamesini, emek ve alınterine saygıyı, ilmin rehberliğini öncelikli kılmaya çalışmaktadır.

Kaynaklar

- el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-Tasavvuf*, (haz.: Ma'ruf Zerrîk & Ali Abdulhamid Baltacı), Darü'l-hayr, Beyrut 1993.
- es-Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Luma'*, (thk.: Abdulhâlim Mahmud & Abduldaki Sürur), Dâru'l-kutubi'l-hadise, Kahire 1996.
- Yesevî, Ahmed, *Fakr-nâme*, haz. Abdurrahman Güzel, Öncü basımevi, Ankara 2007.
- _____, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı yayınları, II. Baskı, Ankara 1991.